

АНА ЗЕГЕРС КРИСАНТА

Превод от немски: Цветана Узунова-Калудиева, 1983

chitanka.info

Питате ме как живеят хората в Мексико? За кого да ви разкажа?

За Идалго? За този, който заби камбаната на църквата в село Долорес и по този начин даде сигнала за започване на въстанието срещу испанците? Същата тази камбана, която след освобождението всяка година в деня на националния празник бие от президентския дворец в столицата Мексико.

Или да ви говоря за Морелос? Неговият произход е бил неясен. В жилите му течала смесица от негърска и индианска кръв. Детството му било мизерно. Образованието — недостатъчно. Той бил беден селски свещеник. Тогава го обладала идеята, която Идалго защитил с живота и смъртта си. И той се хвърлил яростно във въстанието. Предвождани от него, шепи селяни се превърнали в армия. По ум и предвидливост той превъзхождал най-великите хора на своето време.

Или да ви говоря за Хуарес? Който по времето на Наполеон III отхвърлил новото френско владичество, наложено на народа му. Той накарал да застрелят кайзер Максимилиан. Бил разбрал, че за бедните селяни не е достатъчно само да получат национално освобождение. И се възправил неумолим и неподкупен срещу местните едри земевладелци. Благодарение на неговите закони бедните селяни получили земя.

Не смятам да ви разказвам за тези мъже, нито за други велики мъже, живели по-късно в Мексико. Макар че те, почти неизвестни в Европа, не само в родината си са по-велики и от най-великите. Няма да ви разкажа нито за Хуарес, нито за Идалго, нито за Морелос. Ще ви разкажа за *Крисанта*.

Крисанта беше около шестнадесетгодишна, когато трябваше да замине от Пачука да си търси работа в град Мексико. Годината на раждането си тя не знаеше с точност. Знаеше само на кой ден е родена. Бяха я кръстили според рождения ѝ ден, празника на всех святих, Санта, тъй като наоколо нямало никой, който да предложи друго име за детето. Тя обаче предпочиташе да се казва Крисанта. Родители нямаше. Знаеше само, че майка ѝ е умряла при раждането ѝ. За баща си пък изобщо нищо не знаеше.

И все пак Крисанта се чувствуваше по-добре от много друг момичета без баща и майка. Имаше си човек, о когото можеше да се държи като за дебел клон. Това беше една жена на име Лупе Гонсалес. Мъжът ѝ беше миньор в Пачука — на два часа път от Мексико. Самата

Гонсалес си имаше няколко собствени деца. Най-големите ѝ синове също ходеха вече на работа в мината. Тя беше кръстница на Крисанта. Крисанта често говореше за леля си Гонсалес. Така тя сама се успокояваше и даваше и на другите да разберат, че не е самичка на този свят. Леля Гонсалес я бе отгледала заедно със своите деца. Беше спокойна, мълчалива жена. Защо Крисанта се бе родила точно в Пачука, и самата леля Гонсалес не знаеше, защото инак все пак би разказала някога за това. Не знаеше също така и какво я бе накарало да отнесе детето у дома си и да го отгледа със своите. Може би и други деца бяха оставали така, подхвърлени от случая, край нея — без баща, защото е умрял или просто избягал, и без майка, покосена от смъртта или от някакво друго нещастие. И тъй като тя самата трябваше да се трепа денем и нощем, за да отглежда собствените си пет деца, тази непозната майка ѝ се стори прекалено мъртва, а детето прекалено живо.

На големите празници госпожа Гонсалес ходеше на църква. Мъжът ѝ никога не ходеше. Националният празник тя познаваше само по фойерверките и по свирещата музика. Не можеше да обясни съвсем точно какво общо имаше този ден с народа ѝ. Крисанта обаче знаеше от тази жена, че има рожден и имен ден на 1 ноември. Защото, щом към края на октомври тя започваше да става по-непокорна от обикновено, втората ѝ майка казваше:

— Твоите дяволи отново са се разбеснели. Те винаги се ядосват на светците-покровители на всяко дете. Твоите дяволи се развихрят преди първи ноември. Тогава правят какви ли не лошотии.

Крисанта имаше още един спомен, за който никога никому не разказваше. Този спомен беше толкова странен, че тя не можеше дори да намери думи за него. Някога в най-ранното си детство тя бе на някакво място, което не приличаше на никое друго на земята. Там се бе чувствувала толкова добре, както никога по-късно. Сякаш тя единствена бе закриляна от някакво особено небе. Запиташе ли се какво бе то, винаги си спомняше само едно нещо: синия цвят. Едно нежно и наситено синьо, което никога никъде по-късно не бе видяла. Целият свят бе преминал край него, ала не бе проникнал през това синьо.

Крисанта не губеше много време в мечти. Беше чевръста и пъргава. Мислеше си, че може би е живяла някъде другаде със своята

истинска майка, преди да се установи у леля Гонсалес. Понякога питаше:

— Откъде е дошла майка ми?

А леля Гонсалес отвърщаше:

— Кой знае?

Това беше отговор, който всеки можеше да даде за всичко. Така Крисанта престана да пита. Ала запази дълбоко в себе си своя спомен. Мислеше за него, когато се страхуваше от нещо.

Сега я беше страх. Неочаквано госпожа Гонсалес заяви, че Крисанта трябва да отиде на работа в столицата. Най-голямата дъщеря щеше да се жени. Крисанта трябваше да прибере рогозката, на която двете момичета бяха спали заедно. Съседката, госпожа Мендоса, имаше леля в Мексико, която беше собственичка на една тортиерия. Четейки молитвата си „Отче наш“, всеки си представяше под думите „хляб наш насущний“ — тортийя. Сплесква се между дланите парче тесто от царевично брашно и вар. Питката става гореща и твърда върху плочата на печката. По пладне пляскането на питките между дланите кънти из улиците еднообразно и весело. Този хляб няма собствена миризма. Не става хрускав. Не се пече във фурна, а пред очите на всички. Ала церемонията е съпроводена с пляскането на дланите. А то привлича гладните. Госпожа Гонсалес приготвяваше тортиите за своето семейство у дома заедно с дъщерите си. Затова Крисанта нямаше нужда да се учи да ги прави. Можеше веднага да постъпи на работа.

Когато седна за последен път на трапезата в Пачука, в нейната тортийя бе завито нещо по-вкусно от обикновено. Не само домати и червен и зелен пипер и порция боб. Получи и парченца месо, които обикновено бяха определени за мъжете. Като малко дете Крисанта се бе разплакала, когато за пръв път ѝ дадоха да ухапе силно подлютена тортийя. По-късно обаче тя чувствуваше нужда от този вкус на люто както от сол. Госпожа Гонсалес внимаваше много синовете ѝ да не привикнат към ракията. Татко Гонсалес пиеше много. Но си знаеше мярката. Беше винаги сдържан и мрачен. Когато късно вечерта тръгна на работа, той каза на Крисанта:

— Няма да се видим утре с теб, а чак на сватбата. Ще те чакаме да дойдеш тогава, дъще.

И той я прегърна. В двора гордо пристъпваше пуякът, определен за сватбата. Крисанта изпрати малко надолу по пътя татко Гонсалес. И той като жена си никога не се беше замислял защо Крисанта бе останала именно в неговото семейство. Защо той, именно той, бе заместил баща ѝ, за когото никой нищо не знаеше.

В автобуса Крисанта пътуваше заедно със съседката. Страхът ѝ се разсея по време на пътуването. Девојката се радваше на вещите, които невестата бе оставила ней вместо на по-малката си сестра. Чифт сандали, шарена басмена рокля, голям шал-ребосо. Много от пътуващите в автобуса ѝ бяха познати. Тя знаеше защо се качват и защо слизат. На какъв пазар отиваха, заради каква болест, заради какво семейно празненство. Пътят водеше нагоре. Съседката ѝ посочи покритите със сняг върхове. Оттук те изглеждаха много по-близки и затова още по-недостижими. После минаха през една гора. Вътре стана малко по-тъмно. Миришеше приятно. Крисанта никога не бе виждала толкова много гора. Иначе всичко си бе почти като у дома. Тук-там върху голите хълмове пламтеше червено някое пиперено дърво. После видяха ивици обработена земя. Неподвижни кактуси изчезнаха от погледа, закрити от облак прах. Видя и отделни вили, както там, където беше отраснала, принадлежащи на американци и богати мексиканци. С палми и цъфтящи градини и дори с тенис-кортове и плувни басейни. Крисанта се радваше на многото пъстри цветя. По селата хората отглеждаха цветя дори в консервни кутии, както леля Гонсалес у дома.

На една спирка се качи момък с голям товар. Носеше глинени съдове, които семейството му печеше у дома, за да ги продаде в столицата. Самият той разказа, че нямал намерение да ходи повече на пазара, а щял да постъпи във фабрика.

— Защо?

— Така е по-добре за мене.

— Че защо? Винаги е по-добре човек да си е при своите. Работите всички заедно и продават всички заедно.

— У дома чичо ми разпределя спечеленото между всички ни. И все си имаме ядове. Човек си знае по-добре сметката с чужди хора.

Пътниците внимаваха да не се счупи стоката. Контрольорът се скара:

— Не е позволено да се пренася такава стока! Да беше спрял някой камион да те откара. Млад си. Като няма камион, пък си нямаш и катър, върви пеша.

Момъкът му обясни любезно защо е трябвало да приберат стоката през нощта и защо се налага той да бъде още преди пладне на пазара „Мерсед“. Даде на контрольора една глинена синя птица, която служеше за свирка, подарък за детето му.

Крисанта погледна момъка. Той ѝ хареса. Сега вече ѝ беше приятно, че отива в града, защото и момъкът пътуваше натам.

Минаха под една голяма табела. На нея беше написано: „Добре дошли в Централния окръг“.

Хубав поздрав. Крисанта не можеше да го прочете. Тя не беше ходила на училище.

Как да обясни на момъка къде може да я намери в града? Понякога той я поглеждаше бегло. Тогава тя бързо свеждаше очи. Той видя колко гъсти са клепките ѝ. Не беше много по-възрастен от нея. Ала вече бе преживял доста. Беше спокоен, любезен, горд. Те още не се чувствуваха свързани, но кой знае защо предопределени един за друг. Госпожа Мендоса попита контрольора къде трябва да слязат, за да стигнат до площад „Алваро Орегон“. Добави, може би за да помогне на двете деца, че ще трябва там да остави девойката в тортиерията на своята леля Доролес.

Новият живот се оказа много по-хубав, отколкото Крисанта бе предполагала. Колко весело беше в тортиерията! Пет девойки, чиито устни не преставаха да се движат, както ръцете им. Колко по-различно бе да плескаш тук тортии, отколкото в двора в Пачука! От улицата прииждаха непрекъснато хора. Един искаше половин дузина тортии, друг — цяла дузина, трети пък направо три дузини. Крисанта се заслушваше за какво говорят, за какво се сърдят и се смеят хората. Тук веднага подправяха всяка тортия по вкуса на семейството, за което я приготвяваха — ту със зелен, ту с червен пипер. Крисанта жадуваше за много живот и тук имаше твърде много. Ядосваше се, че госпожа Мендоса се кара толкова дълго с леля си Долорес, задето щяла да даде на момичето с десет песос по-малка заплата, отколкото била обещала. Детето можело да получава десет пъти повече в някоя фабрика и дори

два пъти повече като опаковачка в стъklarницата, където нейният зет бил духач. Най-после леля Долорес се съгласи да приюти безплатно у дома си момичето и да му дава безплатна храна вечер. Госпожа Мендоса се застъпваше толкова много за тая загубена хлапачка от добро чувство към леля Гонсалес.

Крисанта стисна първото парче тесто между дланите си. Навън вече се беше наредила опашка, защото беше обед. Крисанта не искаше да си отива никога оттук. Заплатата ѝ се стори дори висока. Пътуването с автобуса оттук до Пачука и обратно щеше да ѝ струва само една част от нея. И щом няма да плаща за храна и за жилище, ще може да си купи престилка като останалите момичета. И обици, каквито носеше леля Долорес. Такива обици ще трябва да има и тя, когато дойде да я посети момъкът, с когото бяха пътували в автобуса. Защото тя никак не се съмняваше, че рано или късно той ще дойде да я посети!

Вечер Крисанта се чувствуваше напълно добре в семейството на леля Долорес. У дома постелята ѝ бе заета поради женитбата на най-голямата дъщеря. Тук за нея се бе освободило едно място за спане поради женитбата на втората дъщеря. Крисанта си мислеше, че така върви животът. Тук някое място се заема, там друго се освобождава. В града никой човек не е сам. Тук той се възправя като дърво в гората, не е самотен като кактус в степта.

Новата ѝ постеля дори не можеше и да се сравнява с предишната. Тук тя спеше в легло. Преди никога не беше спала в легло, а само на рогозка на пода. Отначало я беше страх, че ще падне от леглото. Третата дъщеря, с която спяха на едно легло, бе заела мястото откъм стената. Крисанта си въобразяваше, че лети през нощта високо над всичко наоколо. Тук имаше много по-хубави неща за ядене, отколкото у Гонсалесови. Често ядяха месо, напълнени с много кайма тортии. И пиеха сладко кафе до насита. Семейството беше многобройно. Дори от пръв поглед не можеше да се разбере кои са децата, кои зетьове, кои внуци. Най-малкото дете на леля Долорес беше по-малко от внучетата ѝ. Крисанта взе бащата най-напред за зет. Той не се прибираще редовно у дома. Леля Долорес говореше за него ту с гордост, ту с презрение. Той беше дребен, подвижен мъж, неспокоен и хитър, с малки мустачки. Върнеше ли се у дома, говореше по време на вечеря много повече, отколкото Крисанта през целия си

живот бе чула да изговори татко Гонсалес. Той изкарваше добри пари като майстор в една обушарска фабрика, но и харчеше много, защото обичаше да се мъкне нагоре-надолу и пиеше. Жена му нямаше голяма полза от него, освен каквото успяваше да измъкне с караници и хитрости по време на неговите посещения. Синовете обаче ѝ се подчиняваха. Майката която всяка заран отиваше на работа и държеше край себе си цялото семейство, та до известна степен дори и неустойчивия си съпруг, поддържаше дома и приготвяваше храната, раждаше и кърмеше децата — бе един здрав дънер с яки корени във всяко кътче на живота.

Крисанта се радваше на всичко. В Пачука животът ѝ беше почти мрачен. Тук за една вечер само тя приказваше шумно и се смееше много повече, отколкото през целия си предишен живот. Леля Долорес обичаше да разказва всевъзможни истории. Когато веднъж Крисанта бе забравила да помете стаята, тя ѝ разказа следната приказка:

— Имало едно време една девойка, която се омъжила за много красив мъж. Мъжът всячески се стараел да ѝ угоди. Само ѝ забранявал да мете стаята. Казал ѝ: „Ако искаш да си живеем винаги добре, остави боклука по пода. Не мога да търпя метли, не мога да издържам, когато се мете.“ Веднъж майката дошла на гости на дъщеря си. Плеснала с ръце над главата си, като видяла толкова много боклук по пода. Дъщерята се извинила, че мъжът ѝ не можел да понася метли. Когато дъщерята отишла на пазар, майката грабнала метлата и се заела да помете основно. Дъщерята се прибрала и започнала да се вайка: „Сега мъжът ми ще ми се разсърди.“ Майката обаче продължила да си мете. Тогава стаята започнала да се тресе, да ръмжи и да трополи, притъмняло, загърмяло.

Когато всичко се успокоило и слънцето блеснало в чистата стая, майката казала на дъщеря си: „Видя ли сега? Само един-единствен мъж не иска да се мете боклукът у дома му. Ти си се била омъжила за дявола и е истинско щастие, дето аз дойдох, та можа навреме да се освободиш от него.“

На младини леля Долорес сигурно се е погаждала добре с мъжа си. Навярно и двамата са обичали да си разказват разни истории, всевъзможни пиперливи клюки и шеги.

Една нощ в неделя срещу понеделник, когато леля Долорес спеше дълбоко, той се примъкна до леглото на Крисанта. Девойката се

събуди овреме. Започна да хапе и да го дращи. Дъщерята, която спеше откъм стената, скочи, скочи и лелята. Крисанта каза:

— Няма нищо, няма нищо, котката беше.

Ала леля Долорес бе забелязала, че мястото до нея е празно.

Тя сигурно скоро щеше да накара Крисанта да си излезе от дома ѝ. Не само заради мъжа си. Сигурно не би ѝ било приятно и някой от синовете ѝ да се захване с девойката. Вярно е, че те бяха скромни хорица, но все пак не чак дотам скромни като Крисанта, която си нямаше нито майка, нито баща, нито семейство, за да може да вдигне сватба, и всичкото ѝ имане беше една рокличка и едно ребосо. Ала не се наложи тя да пази членовете на семейството си от Крисанта, защото се случи нещо, което Крисанта тайничко бе очаквала. Момъкът, с когото бяха пътували в автобуса, застана една заран пред тортиерията. Крисанта го забеляза веднага. Откакто момъкът се бе почувствувал привлечен от непознатото момиче по време на пътуването — отначало съвсем бегло, после по-силно, а след слизането неудържимо, — той усещаше това свое влечение като някакво неизпълнено обещание. Мислеше си, че ще бъде безотговорен и слаб човек, ако не изпълни обещанието си. Пък и беше прав, като предполагаше, че девойката, по която копнееше, го очаква непрестанно. От напрежение сега той стоеше прав и вцепенен на известно разстояние, насочил златистозелените си очи право към нея. Напоследък дори беше се страхувал да не би тя да е отишла на работа другаде. И ето я сега пред него, каквато я беше запомнил. Дребничка между другите момичета, плескащи тортии между дланите си, не особено хубава, не особено нежна, малко дива и недодялана. Щом го видя, тя затрепера цялата от радост. В първия миг той изпита леко разочарование, макар и в спомените си да не я бе виждал много красива. Ала като я видя да трепери от радост, усети гордост. Чертите на дръзкото ѝ лице се смекчиха под сенките на гъстите клепки. Часът, който сега ги отделяше един от друг, му се стори непоносим. Той си купи три тортии, но не от готовите. Изчака, докато Крисанта очука няколко между дланите си, и после ги дръпна от горещата плоча. Остана да чака пред вратата, дъвчейки.

Крисанта не отвърна нищо на веселите въпроси на своите другарки. И до края на работния си ден остана мълчалива.

Ето че той бе дошъл, преди още тя да успее да си купи от първата заплата същите обици като на леля Долорес. Вечерта беше студена. Тя нямаше нито жакет, нито чорапи. Само басмената рокля и ребосото, с което сега зави главата и раменете си. Момъкът я грабна с две ръце и я вдигна пред себе си да се качи в автобуса. Автобусът беше пълен с работници, та момчето остана да виси отвън на вратата. Крисанта никога не бе предполагала колко голям е градът. Страхуваше се да излиза сама без ничия защита. После момъкът я свали на земята. Повървяха доста време и той попита:

— Как се казваш?

— Крисанта — и тя му разказа защо се нарича така. — Ами ти?

— Мигел.

Минаха през няколко дълги улици. На лунната светлина прахът приличаше на скреж. Минаха през една голяма порта и влязоха в тесен, дълбок двор, който представляваше отделна уличка с жилища отдясно и отляво. С печки с дървени въглища. С насадени в кофи и консервни кутии цветя. С кладенец. С метати — назъбени каменни плочи, върху които се мелеше царевица чрез триене. И с един пуяк, който се пъчеше като господар в тъмното.

Крисанта отдавна бе престанала да се оглежда. Нищо вече не я интересуваше сред този двор под звездите. Момъкът я побутна към една врата. Тук той живееше в една стая заедно с неколцина приятели. Сега у дома си беше само един, който се изправи безмълвно, когато те влязоха. На излизане той хвърли още веднъж бегъл поглед към Крисанта.

Откакто се бяха разделили — след пътуването им с автобуса, — двамата толкова силно бяха мислили един за друг, че сега нямаше нужда да губят много време. Само понякога досегашният ѝ живот проблясваше още веднъж за миг в стаята, както дворът зад вратата. И ако след това ще се случи още нещо — тя не искаше да мисли повече. Щастieto няма нищо общо с времето. Защо трябва да го прекъсват, щом като няма нищо общо с времето?

Мигел каза, че ще трябва сега да я придружи до автобуса, тъй като е на работа нощна смяна. Едва на излизане Крисанта забеляза, че в стаята спи още някой на една рогозка между железните легла. Мигел го блъсна здравата.

— Ставай, Пабло, време е!

От този ден нататък Крисанта отупваше тортиите по-бързо от всякога. Метеше пода много по-добре от преди. Дори вземаше метлата от ръцете на другите. Непрекъснато намираще на какво да се разсмее. Леля Долорес беше доволна, че Крисанта си е намерила момче, за да не я закача повече мъжът ѝ.

След една седмица Мигел заяви, че занапред Крисанта ще трябва сама да идва дотук с автобуса, защото той няма време да отива да я взема от тортийерията, тъй като ще ходи вечер на училище. Нима нея също не са я записали в някое училище?

Защото по това време правителството бе подело голяма кампания да събере във вечерни училища колкото се може повече хора, които все още не знаеха да четат и да пишат. Откриха училища във всеки квартал. Чиновници обикаляха от къща на къща и записваха неходилите още на училище. Дойдоха и в дома на леля Долорес. Записаха Крисанта. Същата седмица дойде и една калугерка със списък. Законът забраняваше да се ходи в духовно облекло извън църквите. По лицето и по дългата рокля на жената обаче веднага личеше, че е калугерка. Тя се зае да уговаря леля Долорес да изпрати децата в нейното училище.

— Защото научат ли се да четат — говореше калугерката, — те много по-лесно могат да изгубят спокойствието на душите си; може да започнат да четат непозволени неща.

Вечерта момчетата се смяха много в стаята на Мигел, когато Крисанта им разказа за това посещение. Сега те оставаха понякога, когато тя идваше, разговаряха, пиеха и пееха.

— Калугерката е права — каза Пабло, само че в обратен смисъл. Ето например аз, аз мога да чета, чета вестници. И винаги когато някой чете тия лъжи и не може да ги прозре, аз си мисля, че той наистина губи спокойствието на душата си.

Мигел погледна замислено приятеля си Пабло, когото много обичаше. Крисанта усети как я бодва ревност. За миг ѝ се стори, че той бе станал по-студен. Ала Мигел не се бе загледал в някое момиче, а само в своя приятел Пабло.

Мигел посещаваше вечерното училище в своя район, а Крисанта — в техния. Отначало всичко ѝ беше забавно. И там имаше цял куп нови лица. Това я възбуждаше и същевременно я правеше плаха. Всяко лице си имаше свой собствен живот. Всички тези работници,

ваксаджии, продавачки от пазара, улични търговци, домашни прислужници трябваше да идват именно в това вечерно училище, за да се учат да четат и да пишат. Те също бяха любопитни да научат защо Крисанта идва в техния квартал. Всичко това запълваше живота им. Те сядаха по-близо един до друг по чиновете. Учителят им беше млад и благ човек. Срамуваха се от него. Той ги насърчаваше и беше строг. Приличаше на свещеник. Караше им се, когато непрекъснато повтаряха една и съща грешка. И колко весело ставаше, когато той изваждаше всички букви „а“ и „о“ от думите и ги записваше на дъската. Когато се окумваха самички, буквите изглеждаха толкова кръгли или заострени, както и звучаха. После се прибавяха и други букви, които звучаха по-различно, отколкото изглеждаха. Не беше лесно да се съставят от тях цели думи. А в същност се получаваха думи, които се произнасяха най-простичко по хиляди пъти на ден. Крисанта се учудваше на възрастния дебел зидар, който седеше до нея. Той скоро научи всички букви. Лесно започна да ги сглобява в думи.

Мигел си намери по-добра работа. Смени и вечерното си училище. Сега ходеше там по същото време, по което и Крисанта трябваше да ходи на училище. Отначало те се смееха заедно над своите тетрадки, когато техните букви „о“ подскачаха, вместо да се търкалят. Пабло им помагаше. Ала той хвалеше само Мигел. На нея току й се караше. А тя не искаше да седи до Мигел само за да гледат в тетрадките си. И същевременно се срамуваше пред учителя и пред класа, задето все още не се бе научила да свързва отделните букви в думи. Срамуваше се и пред Мигел. Тя още отначало беше сигурна, че той се учи също така добре, както и зидарят на нейния чин. Мигел вече можеше да чете написаното на последната страница на учебника за някакъв мъж на име Хуарес.

Тя се дразнеше, задето дъщерите на леля Долорес получаваха като награда от тяхната калугерка пъстри златни картинки с образа на светата Дева от Гуадалупе. Макар Крисанта да смяташе, че те само се преструват, че могат вече да четат цялата история за нея. А именно как Мария от Гуадалупе се явила на един беден индианец. За първи път на човек, който няма бяла кожа. И му подарила рози на един гол връх, където иначе растели само кактуси. Дъщерите сигурно толкова често бяха слушали тази история, че я бяха научили наизуст. Сега, вместо на училище, вечер Крисанта тичаше към автобуса, за да отиде при Мигел.

Времето между две срещи беше за нея като въздух. Крисанта започваше да брои минутите едва след като денят свършеше. Понякога, когато чуеше стъпките на Крисанта, Мигел сбърчваше вежди, защото Пабло седеше до него и му четеше от вестника. Златистозелените му очи светваха, когато Крисанта седнеше на масата до тях. И Крисанта си мислеше, че всичко си е все същото, както при първата им среща в тортийерията.

Пък и малко време бе минало оттогава. Тя само веднъж бе получила заплата. Тогава неочаквано се появи госпожа Мендоса, която каза, че сватбата щяла да се състои следващата неделя. Междувременно Крисанта почти беше забравила семейство Гонсалес. Новината я възбуди, тя се почувствува виновна. Едно сватбено тържество вече не ѝ се струваше такова голямо събитие. Дори и пуякът, който щяха да заколят сега — изведнъж тя разбра, че твърде често бе яла в града хубави гозби. От този ден тя започна да мисли и денем, и нощем за втората си майка. Непрекъснато разказваше за семейство Гонсалес. Накупи подаръци с цялата си месечна заплата. Избра цвета, който най-много обичаше, измежду роклите, които сутрин уличният търговец продаваше, закачени на една стойка. Купи същото ребосо, което дъщерята на госпожа Гонсалес ѝ бе дала, носни кърпички на цветчета, обици, всевъзможни украшения. Искаше да отрупа цялото семейство с подаръци. И чак тогава се сети, че бе изхарчила и парите за път. Момичетата от тортийерията я посъветваха да си поиска добавка от леля Долорес. Леля Долорес се показва великодушна. Тя се радваше, че ще може по-дълго да задържи Крисанта на работа при себе си. Любовта бе направила Крисанта сръчна и послушна. Ала приятелят ѝ можеше да я придума да отиде другаде на работа.

Мигел също отдавна имаше желание да посети семейството си. Отново пътуваха двамата с автобуса. Мигел обеща да дойде на другия ден да я вземе от Гонсалесови.

Посрещнаха я така, както Крисанта бе очаквала. Радостта от подаръците ѝ нямаше край. Крисанта също сияеше от радост. Цялата къща бе запълнена от празнични сватбени маси. Миришеше на печена пуйка. Госпожа Гонсалес бе изхарчила повече олио, отколкото инак за цяла година. И когато всички вече седяха на празничната трапеза и вратата беше широко отворена и непрекъснато прииждаха нови и нови

гости, госпожа Гонсалес, която обикновено пестеше всеки грам, изпращаше да носят още и още и люти, и сладки ястия и ракия. Днес тя не се скъпеше за нищо. Не увещавахе и мъжете да не пият. На днешния ден трябваше да се забравят всички грижи. Хората трябваше да бъдат щастливи като онези души, които Христос бе извел от пещерата. През нощта някои трябваше да си вървят; те едва-едва крачеха по улицата, докато се доберат до камиона, който трябваше да ги откара в мината. Повечето спяха по рогозките. Госпожа Гонсалес свари кафе за всички. Тогава хората добиха още повече настроение за песни и китари. Сякаш сега чак ги бе овладяла истинската радост от празненството. Крисанта се бе потопила изцяло в него. И все пак по същото време, както всеки ден, и сега сърцето ѝ заби, когато денят започна да се захлажда и да замира. Тя пооправи косите и роклята си — и ето го и Мигел.

Той веднага завърза приятелство с всички. Крисанта не сваляше очи от него. Той разговаряше с мъжете. Каза:

— От първата фабрика се прехвърлих в кожарската фабрика на Райес. Отидох там, защото плащат по-добре. Плащат повече, но и искат повече. Не ти казват веднага: „Ние искаме повече.“ Но ти го забелязваш. Отначало си мислиш, че и тук се трепеш от работа осем часа, както и там. Само че човек може да лее пот, може да лее и кръв. Там ми казаха, че малко преди моето идване пристигнала нова машина със зъбчати колелета, чудесия някаква. Един непознат човек пристигнал заедно с машината и цяла сутрин обучавал надзирателя как се работи с нея. Непознат човек, с жълти зъби, със сини очи и с червени коси. Янки, който обаче говорел като нас. Как да ви кажа, те ни плащат повече, ама и на нас това ни коства повече. Речеш ли да излезеш за малко на улицата, да изядеш един сладолед, или пък дойдеш сутрин малко по-късно, веднага ти удържат от заплатата. Ако развалиш някое парче или не си още готов, когато дойде надзирателят да брой изработеното — веднага ти удържат.

Госпожа Гонсалес се обади:

— Защо тогава не се върнеш при семейството си във вашата грънчарска работилница?

Мигел отвърна решително:

— Не.

— Че защо не?

Мигел се замисли за миг.

— Те ни плащат за нещо, за което сме се уговорили. Удържат ни за нещо, за което сме се били уговорили. Само че ние не сме мислили за това. Но те си го имат черно на бяло и четат какво е било уговорено. Няма съмнение, че са разбойническа банда, само че там човек не е сам. Знаете ли, госпожо Гонсалес, у дома, сред семейството, всички сме винаги заедно и въпреки това, всеки поотделно, ето например аз — съм сам. Мъча се у дома да поминувам някак — сам. Счупя нещо — пак съм сам. Направя нещо много добре — пак сам. Нуждая се от нещо по-особено — пак сам.

Мъжете го слушаха внимателно. Не можеха да разберат много добре какво казва. Навярно защото при тях работите стояха другояче. Вярно е, че в мината беше почти същото, в семействата им обаче беше другояче. Мигел продължи:

— Ако не спечелим много, у дома настъпва мизерия. Когато напоследък неочаквано повишиха цените на ориза, ние във фабриката поискахме всички заедно по-високи заплати. Всички заедно захвърлихме работата. А какво можехме да сторим у дома, когато оризът поскъпне? Щеше да се наложи да направим по още няколко гърнета, за да можем да изкараме пари за ориза. А тук какво се случи? Повишиха ни заплатите във фабриката, това е то. И не изхвърлиха никого, нито пък удържаха някому нещо. Не защото ни обичат, а защото и те самите трябва да предават по-нататък продукцията си, нуждаят се от нашата работа. А иначе ни изхвърлят за нищо и никакво, правят ни удръжки за какво ли не. Тогава обаче не.

— Не?

— Не. Това беше стачка. И ние спечелихме.

— И ние искахме да направим такова нещо — намеси се зетят, — аз също щях да участвувам. Неочаквано обаче повечето ги хвана страх, че все пак може да ги изхвърлят от работа.

Мигел продължи:

— Щом се науча да чета и да пиша, смятам да замина надалеч. Искам да отида в Кампече, при чичо си. Той казва, че щом се науча добре да чета и пиша, ще ми намери там място. Не искам да оставам вечно тук. Земята ни е голяма, имаме много градове. Искам да видя някои от тях.

Тогава се обади и старият Гонсалес:

— Тук по време на моята младост беше още по-лошо. Нямаше и лъч светлинка. Връщахме се през деня само за да спим. Тогава и ние се съюзихме. Тръгнахме на поход към града. Аз бях на годините на най-малкия си син. Те и нас не ни изхвърлиха, приятелю, а направо стреляха срещу ни. Оня дърт пес в президентския дворец се изплаши от нас. Толкова дълго си бе седял на мекичко, а сега трябваше да се маха. — При този спомен, докато разказваше за стачката, и неговите очи блестяха както Мигеловите.

Крисанта не отместваше поглед от Мигел. Той знаеше повече от другите мъже. Имаше много планове за бъдещето. После мъжете от семейство Гонсалес трябваше да тръгнат за мината. Бащата вървеше сам с новия си зет. Те отдавна бяха добри приятели. Момъкът още отсега беше мрачен и мълчалив. Освен когато неочаквано го връхлетеше нещо — любов или някой голям яд. Сега и двамата нямаха желание да си пилеят мислите по гостите. Разсъждаваха за всичко онова, което Мигел бе разказал. Стариият Гонсалес изпъшка:

— Той е още млад.

— Да — отвърна зетят, — и е съвсем сам. Може да върви, където си иска.

Не споменаха за Крисанта. И двамата само си помислиха бегло какво ли ще се случи след това с нея.

Крисанта не мислеше за нищо. Не мереше времето. И сега също. Животът от само себе си се разпростираше във всички посоки. Тя ходеше с Мигел по всички краища на града. Мислеше си, че той сякаш ѝ подарява на части града. Отидоха заедно на пазара „Мерсед“. И тя си мислеше, че тук е насъбрано всичко, от което народът би имал нужда за цял живот — дрехи и обувки, храна и пиене, седла и ножове, сламени шапки и ребоса, гърнета и кани, украшения и икони. Сандали и ботуши сякаш растяха в пещерите на пазара, подредени на щанги като банани на големи гроздове. Имаше толкова много пъстроцветни платове, сякаш продавачките бяха разгърнали тук цели градини. В една друга хралупа растеше лико, имаше направени от лико ездачи и великани чак до тавана и наредени една в друга кошници на грамадни камари. Така, както не обръщаме внимание на отделния човек, но, събрани всичко заедно, ставаме силни, така и Крисанта никога не бе обръщала внимание на пазарската кошница на леля Долорес, а сега тук, в полутъмната хралупа, се стъписа пред тази пъстра червено-синя

планина от пазарски кошници. Така беше с всички стоки на пазара „Мерсед“. И с всички плодове. Така беше и с грънците, които продаваше Мигеловото семейство. Те също бяха докарали много гърнета и макар че семейството на Мигел — всички заедно — и деца, и внуци, месеха глината, оформяха съдовете, рисуваха ги, полагаха глазурата и денем, и нощем, те все пак бяха изпълнили със стоката си само една барака. Крисанта позна грънците им като някакво цвете. По дръжките и по глазурата. Те всички се изсмяха зад гърба на една непозната жена, която искаше да узнае рецептата как смесват глината. Защото техните гърнета не се пукали на огъня никога, сякаш са направени от желязо. Беше една бяла мършава жена с бледи коси и бледи очи.

— Виж я ти нея, решила за едно песо да си купи и рецептата как се правят нашите грънци! — рече Мигел. — Да върви в магазина да си купи алуминиеви съдове. — Той бе казал „нашите грънци“, макар че работеше във фабриката.

Отидоха двамата заедно на кино. Филмът им хареса толкова много, че те забравиха един за друг. Красива като ангел девойка затъваше все по-дълбоко в нещастieto. Подведоха я и я изоставиха. И тя започна да минава от ръка на ръка. Нямаше късмет с мъжете. Родите дете, което постъпи в сиропиталище. После майката изпадна в мизерия и остаря. Попадна в затвора. Когато отива да посети сина си в училището, той не може да познае собствената си майка. Междувременно той се е научил да чете и да пише, следвал е в университета. Става юрист. Пред съда той защитава една непозната окъсана жена...

Крисанта излезе на улицата като зашеметена. Обикновено тя никога не мислеше за нещо, което вече беше свършило. Сега непрекъснато мислеше за младостта и красотата на девойката и за нещастieto и старините ѝ. Сякаш всичко беше действителност — хем беше минало, хем се случваше сега.

Мигел не преставаше да мисли за сина. Добре бе станало, че той не бе останал при майката. Добре беше също, дето се бе изучил.

За „Празника на светата Дева“ заминаха за Гуадалупе. Вярваха или не вярваха в чудото, хората от целия град бяха тръгнали за Гуадалупе. Това беше чудо за цялата страна. Светата Дева се явила кафявокожа! И то на индианец! На разсъмване, преоблечени като

испански и мексикански воители с шлемове и украсени с пера, се появиа танцьори за празничните игри пред църквата. В същност на времето по този повод бе пролята толкова много кръв, че бе учудващо, дето все още имаше толкова много живи хора. В очите на малките деца и на жените все още имаше следи от мъка и тъга. То беше като някаква утайка от времето на крепостничеството, върху която се бе наслоила нова утайка от нови мъки... Мигел беше щедър. Крисанта нямаше никакви пари, тъй като бе изразходвала всичко за подаръци. Той я водеше по всички панаирни будки, купуваше й всевъзможни лакомства. Празненството още не бе стигнало връхната си точка, а по небето все още имаше звезди. През септември двамата пак празнуваха заедно националния празник на страната, „Зовът от Долорес“. Крисанта се държеше за колана на Мигел, за да не го изгуби в блъсканицата. Тълпата гъмжеше пред президентския дворец и дори и хулиганите и пияните внимаваха да не стъпчат малките деца, които майките не носеха вече на гръб в ребосото си. После всички изслушаха мълчаливо ударите на малката камбана от село Долорес, която сега възвестяваше празника в столицата, защото някога първа бе възвестила освобождението. След последния удар народът се раздвижи, започна да буйствува, ликуваше, крещеше. Сякаш тази нощ трябваше и сега да се отпразнува с ракия и с извадени ножове с фойерверки и пистолети, които бяха последвали и на времето след разочарованието и бъркотията подир освобождението. Сякаш скъпата за всички кръв трябваше да се отпразнува заедно с онази, която бе пролята поради предателство, клеветничество, болно честолубие и алчност.

Крисанта се радваше на всичко, което преживяваше заедно с Мигел. Беше готова да отиде заедно с него във фабриката, да работи на полето, в грънчарската работилница, да ходи заедно с него по сватби и тържества. Би отишла заедно с него и на война, на демонстрации и процесии. Главното бе той да върви пред нея. Сега вече той не я подтикваше пред себе си. Вървеше горд, сигурен, че тя го следва.

Веднъж той я върна, защото учителят бил обещал да му прочете нещо. Крисанта остана да го чака пред къщата. Когато се върна, той й се скара. Крисанта се изплаши, когато Пабло я попита дали е взела изпита си във вечерното училище. А тя въобще бе престанала да ходи там. Пабло бе предугадил това и се разсмя.

Веднъж Мигел каза, че скоро ще напусне Мексико. Един шофьор им бил обещал да ги откара със своя камион до град Оаксака.

— Колко път има дотам?

— Цяла нощ. Той може да дойде да ни вземе всеки миг. И ние сме длъжни да тръгнем начаса.

Той бе очаквал много повече въпроси от нейна страна. Пабло го беше посъветвал дори да не казва на Крисанта нищо за техния план. Щяла да почне да плаче. Щяла да го притесни. И без това с нищо не можел да ѝ помогне. Мигел му бе заявил:

— Но как така, когато оня Алфонсо замина на работа в Калифорния и семейството му не чу никога повече нищо за него, ти сам каза, че това не е честно.

А Пабло бе отвърнал:

— Това е друга работа. Човек като тебе не бива да се обвързва веднага и за цял живот. Ти трябва да се махнеш оттук.

Може би Пабло имаше право. Мигел искаше да се махне оттук, искаше да започне друг живот. Не искаше да прекарва дните си като мъжа на леля Долорес, като татко Гонсалес. Искаше да учи много. Искаше да види много неща. На него му бяха необходими друг вид момичета. Но защо Крисанта не се изплаши? Неочаквано го прониза мисълта, че може би при неговите думи „ние ще заминем“ тя е разбрала, че става дума не за Пабло и Мигел, а за Мигел и Крисанта. Това го обърка, ала Пабло се намеси:

— Какво си мислиш, да не би разлъката да ѝ се стори по-лека, ако трае по-дълго?

И тя наистина не трая дълго. Защото шофьорът дойде още през следващата нощ.

— Хайде, момчета, ако още не сте се отказали.

Когато на другата вечер Крисанта влезе в същия час в двора, една жена, която седеше на земята и мелеше царевица, ѝ каза:

— Днес за кого си дошла?

Така Крисанта разбра, че Мигел и Пабло вече са заминали. Другите момчета в стаята я наблюдаваха полуподигравателно, полусъчувствено. Двама от тях я гледаха мрачно. Крисанта разбра всичко и не каза нито дума. Стоеше като вцепенена. Стаята се завъртя наоколо ѝ. Изчака, докато престане да се върти. После каза весело,

сякаш бе знаела и сама бе посъветвала Мигел да замине. Била дошла само да си вземе нещо забравено. Едно от момчетата ѝ подвикна:

— Ако си го забравила на моята рогозка... — И още такива приказки, които момчетата казват при подобни случаи.

Крисанта не му остана длъжна. Жената, която мелеше царевица на двора, слушаше смеха им, клатейки глава. Крисанта кимна неочаквано и си излезе.

Навън беше нощ. Беше студено. Крисанта не искаше да се върне при леля Долорес. Никога вече няма да се върне при леля Долорес. Не искаше да отиде нито в жилището, нито в тортийерията ѝ. Не искаше да се върне и в Пачука. Никога вече няма да отиде и у Гонсалесови. Не искаше никой да я пита за нищо. Не искаше да отива никъде. Тръгна да обикаля из улиците. Седна пред една врата и остана там, докато я изпъдиха. Повървя пак. После седна на стълбището пред една вила. Група музиканти се зададоха по нощната улица. Спряха се пред вилата; навярно някой влюбен в някоя от дъщерите на стопанина ги бе изпратил. Те извадиха китарите си и започнаха да свирят и да пеят. Зад един от прозорците се светна. От друг пък някой се наведе навън и започна да се кара. Крисанта стана, сякаш сърдитият глас бе насочен към нея, а не към музикантите, които не му обърнаха внимание и продължиха да свирят зад гърба ѝ. Тръгна надолу по дългата улица. Седна на стълбището пред една голяма обществена сграда. Трепереше от студ. Духаше вятър. Усети между зъбите си пясък. Затвори очи. Измъчена, задето си няма дом, тя потърси в спомените си мястото, където някога като дете се беше чувствувала приютена и сгрята както никога по-късно. Спомни си, че там беше синьо. Животът се движеше зад синьото, ала не влезе вътре. Сепна се, че вече не може да си спомни добре това синьо. Всичко около нея бе еднакво пусто и когато седеше със затворени очи, и когато гледеше. Звездите на небето бяха също тъй самотни, както и отделните хора пред нея по безлюдния площад. Завлече се още малко нататък. После отново седна пред една врата. Пак я изпъдиха. Развидели се. Беше гладна. Нямаше нито сили, нито желание да говори. А да проси, означаваше да говори. Открадна нещо от един уличен пазар. Така прекара два-три дни. После се затъжи за светлина и топлина. Чу музика от една кръчма. Един непознат излезе оттам и я хвана. Не беше глупав този непознат мъж. Каза ѝ:

— На какво приличаш! Преди да влезеш заедно с мен вътре, малката, трябва да се пооправиш малко. Цяла копа слама се е полепила по ребосото ти.

Тя се поотърси, сплете наново плитките си. Така се започна, така и продължи. Понякога седеше в лоши кръчми, понякога в кафенета на по-хубави улици. Понякога някой пътник я прибираше в хотелската си стая, друг път някой уличен търговец в барачката си. Понякога тя помагаше някому да прекара товар плодове с катъри донякъде. Спеше на някой камион с чуждестранен шофьор. После изведнъж пролича, че е бременна, и трябваше да си намери постоянен подслон. Така се натъкна на една девойка, с която бяха работили заедно в тортиерията. Девойката каза:

— Можеш да родиш при мен. Те ще те запишат в своите списъци, а влезеш ли веднъж в тях, отърване вече няма. — После добави: — Да не мислиш, че чужденките са глупави като нас. Знаеш ли, аз имам осем братя и сестри. Чужденките въобще не чакат да я докарат дотам, пък и освен това тази работа е наказуема. Затова те въобще не чакат да им проличи и да ги запишат в списъците. Каквито са хитри, приключват тая работа още преди детето да се появи на бял свят. Въобще не го оставят да се появи.

Крисанта бе благодарни на тази девойка. Беше отракано момиче. И свястно. То я прибра при себе си.

По-късно девойката каза:

— Виждаш ли колко е добре, че ме срещна. Ако беше попаднала в болница, щяха веднага да впишат детето ти в списъка. А сега въобще не е имало никакво дете. Всичко мина.

Крисанта не отвърна нищо. Понякога се развеселяваше. Друг път се правеше на луда; караше се, плачеше и викаше. Донесе на девойката, както се бяха уговорили, първите припечелени с труд пари. Скоро обаче новата работа ѝ омръзна. Да шие непрекъснато кръстчета, и то все същите птици. През последния си работен ден, само за да ядоса надзирателката, тя избродира друга птица, не като тази, която ѝ бяха наредили, и я направи червена вместо синя върху белия плат, не според модела, а както на нея ѝ хрумна. По-късно тази птица бе посрещната много добре: донесе десетки нови поръчки на предприятието. Крисанта обаче въобще не научи за това, защото се бе преселила на другия край на града.

Сега тя отново изглеждаше както преди. Отново имаше желание да се смее и да приказва. Беше станала по-умна в отношенията си с мъжете. Отиде на фризьор. Купи си палто от един магазин. Освен това знаеше, че чужденците харесват понякога момичета, които приличат на местните жени: плахи, треперещи, загърнати в ребосо, с плитки. Знаеше, че клепките бяха най-красивото на лицето ѝ, и когато искаше да получи нещо, ги свеждаше надолу. Понякога я обземаше силна омраза, тогава се затваряше в себе си и мълчеше. После отчаянието ѝ минаваше. Отново усещаше желание да вижда светлина и да получава топлина.

Срещна зидаря, заедно с когото бяха посещавали вечерното училище. Той винаги ѝ се бе струвал твърд и замислен човек. Така изглеждаше и сега. Беше облечен все още в същите дрехи, само че сега те бяха още по-износени. Крисанта реши, че животът продължава да си тече независимо от това, дали човек знае да чете и да пише, или не. Каква полза има на този свят един зидар, макар да се е научил да съставя бързо думи от отделните букви? Възрастният зидар я въведе в средата на по-млади зидари. Тя се лепна за един от тях. Тъкмо по това време те строяха една голяма къща на края на града. Строителната фирма изпращаше работниците си от обект на обект заедно със семействата им. И също като циганите, и зидарите всеки път си правеха нови къщички на новото място, където се пренасяха, щом започнеха нов строеж. Младият зидар, който още нямаше семейство, прибра Крисанта в своята барака.

Семейство Гонсалесови отдавна вече се чудеха защо Крисанта не идва да ги посети. Госпожа Мендоса знаеше от леля си Долорес, че Крисанта е изчезнала и оттам и оставила след себе си дългове. Едно грънчарско семейство бе научило от други грънчари в съседното село, че Мигел е напуснал Мексико без Крисанта. Тогава Гонсалесови сами се досетиха какво може да се е случило с Крисанта.

Това доста потискаше госпожа Мендоса, макар и никому да не минаваше през ум да я упрекне в нещо. Ала тя все пак се чувствуваше виновна. Защото именно тя бе отвела момичето на работа в града. Ето че то не бе намерило щастieto си по пътя, към който го бе тласнала госпожа Мендоса. Не бе стигнало доникъде. И затова госпожа Мендоса реши, че е длъжна да потърси девойката.

Положението на Крисанта при нейния зидар беше станало доста несигурно. Жените на останалите зидари бяха започнали вече да говорят лошо за нея. И без това имаше достатъчно неразбории наоколо. Пък и бригадата скоро трябваше да се премести заедно с лагера си. Крисанта се разхождаше по цял ден из околността. Наблюдаваше отдалеч селяните, които слизаха с натоварени катъри или пеша, за да откарат плодове и зеленчуци или друга стока от родните си места из планините в долината на пазара в Мексико. Преди да стигнат предградията на столицата, те спираха да починат. Чак тогава обуваха сандалите си, които не искаха да хаят по пътя. Така Крисанта забеляза едно грънчарско семейство, жените носеха малките деца, а мъжете — стоката. Гърнетата им бяха с дебела глазура, та блестяха отдалеч под слънчевите лъчи. Тази гледка не предизвика у Крисанта никакъв спомен, нито тъга. Само някакво бегло чувство, че е запозната със занаята на грънчарите.

Един от младите грънчари обаче, който беше слязъл малко по-надолу, за да пие вода в ниското, позна Крисанта. И ето че още на другия ден следобед госпожа Мендоса крачеше по една от хубавите улици в предградието между новите, бели, задушаващи се вече сред светлосини цветя сгради на строителната площадка. Тя разпита жените за Крисанта. Дадоха ѝ толкова точен и сърдит отговор, какъвто и очакваше.

Крисанта се стресна, като видя посетителката си. Ала се държа любезно и сърцато. Когато Мендоса настоя, че тя трябва веднага да тръгне с нея с автобуса за Пачука, Крисанта колкото се стресна, толкова се и зарадва. През последната година тя бе успявала да отърси от себе си всяка мисъл за семейство Гонсалес, така че можеше почти да се каже, че бе забравяла това семейство. А в същност все се бе напругала да не мисли за тях, за да не реши да потърси там подслон и да бъде принудена да им дава каквито и да било обяснения. И ето, когато сега ѝ заповядаха властно да стори нещо, за което дори не смееше да си помисли, тя не се опита да се измъкне, а постъпи, както бе навикнала. Подчини се на човека, който беше по-силен от нея. Защото тя, Крисанта, беше слаба, дребна и неuka.

Госпожа Гонсалес я посрещна съвсем спокойно. По това време мъжете бяха в мината. Крисанта щеше да спи на старото си място, на рогозката до най-възрастната дъщеря. Сега за нея бе останало още по-

малко място, тъй като най-възрастната дъщеря беше бременна. Междувременно тя вече бе родила веднъж. Детето спеше в една изпразнена възглавница, която висеше от тавана на въжета. Това беше единствената промяна в стаята и в семейството. Крисанта веднага забеляза, че тук беше твърде тясно, за да може да остане и тя.

— О, бедна моя малка — каза госпожа Гонсалес, — какво ще правиш сега? И на всичкото отгоре пак си бременна!

Крисанта изобщо не бе мислила досега за това. Но втората ѝ майка веднага бе познала, че тя отново очаква дете. Затова истинско щастие за всички бе, дето госпожа Мендоса веднага намери какво да ги посъветва. Сестрата на снахата на нейния съпруг беше омъжена за един човек, комуто бе излязъл късметът в столичния град. Те бяха наели в едно от предградията малка будка, за да продават лимонада на автобусната спирка. Сега търсели човек, който да сменява съпругата.

За да върши тази работа, Крисанта трябваше само да умее да изстискава портокали и да мие чаши. Преди да замине обратно на другата вечер, тя поизпрати малко през двора и навън на улицата стария Гонсалес, който се бе върнал да преспи у дома. Един пуяк се разхождаше горд и самотен с огненочервения си накит. Татко Гонсалес подхвърли, че той бил определен за сватбата на втората му дъщеря. И добави:

— Ще те чакаме да дойдеш тогава. — И след малко каза още: — Да доведеш и детето си, искам да го видя. — И я погледна за миг твърдо.

Този поглед разтърси вътрешно Крисанта, защото ѝ напомни Мигел. И неговите очи бяха също така неумолими, също така златистозелени.

Сега вече тя не се страхуваше да си спомня миналото. Отново се замисли за Мигел. Ядосваше се, задето не се беше върнала по-рано в Пачука. Тогава може би много по-рано щеше да отиде да изцежда портокали в тази будка. И детето, което очакваше, щеше да бъде дете на Мигел. А сега дори не знаеше кой е бащата.

Веднъж тя се спря пред едно кино, за да види снимките. Разпозна отново хората, които бе видяла във филма, който бяха гледали заедно с Мигел. Помисли си, че и нейният син би могъл и без родители да стане толкова умен, колкото синът на онази жена от филма. Може да се научи да чете и пише. Може да следва. Може дори да стане доктор. Така или

иначе, може да стане всичко, ако се роди на този свят, както настоява сега татко Гонсалес.

Новата ѝ работа не беше нито добра, нито лоша. Работодателите ѝ се държаха с нея нито грубо, нито любезно. Бяха малко суховати, малко скъперници. Благодарение на това бяла успели да поспестят пари и да натрупат толкова, колкото да наемат едно място. Проявиха полублаговоление-полузаповед, като решиха, докато жената продава на будката, Крисанта да застава близо до автобусната спирка, така че жената да я вижда, и да продава сама ябълки и лимони. Тя продължи да върши това и след като се роди детето ѝ. Избираше старателно при един търговец на едро за малкото пари, които успяваше да спести, няколко дузини дребни, но лъскави жълти ябълки, лимони, домати, чесън, понякога и корени. Подреждаше всичко на земята край релсите върху вестник на правилни, приканващи купувачите пирамиди. Заставаше пред тях на пода, с детето на гърба си в ребосото.

Веднъж се вдигна облак прах, който скри цялата улица и хората. Крисанта бързо пхна главата си под плата при детето. Хората се провираха неясни през праха. Из един път тя отново си представи мястото, където си спомняше, че е била като дете. Онова несравнимо, необяснимо дълбоко и тъмносиньо място. То беше ребосото, големият шал на госпожа Гонсалес, а всичко, което се движеше зад него, беше нейният народ.

1950 г.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.